

Pla d'Urgell, identitat i projecte

Ignasi Aldomà Buixadé

Universitat de Lleida

RESUM: La reivindicació popular assumida pels ajuntaments de la comarca fou decisiva per a la creació de la nova comarca del Pla d'Urgell. La comarca administrativa creada no acaba ni esgota el sentiment i la identitat comarcals, que canvien i s'adapten a l'evolució del col·lectiu social. Aquesta identitat i reconeixement continuen essent, per altra part, un referent de primera importància per al progrés de les iniciatives privades i col·lectives, per a l'endrega del territori i per a la satisfacció dels propis habitants. Per això es proposa un reconeixement de la riquesa i varietat de signes i elements que marquen la identitat comarcal, contrastat amb un exercici col·lectiu.

PARAULES CLAU: territori, identitat, comarca.

ABSTRACT: The adoption of the popular claiming by Pla d'Urgell's town councils was a decisive move towards the creation of the Pla d'Urgell county. Being a differentiated administrative area has not extinguished the county feeling and identity, which change and adapt themselves to the community evolution. Furthermore, this identity and its legitimation are still one of the most important benchmarks regarding private and popular initiative aimed to the region's organisation and to its population's satisfaction. This paper suggests a recognition of the wealth and the diversity of signs and elements which outline the county identity, contrasted with a collective study.

KEYWORDS: territory, identity, comarca.

Davant la posada en marxa d'un nou projecte familiar o empresarial, davant la realització d'una obra o servei públic o davant l'aprovació d'una norma o instrument de planejament que estableix l'ordre dels assentaments, els usos i les activitats, ens plan-

tegem d'on venim i on anem. Ens plantegem, ni que sigui a vegades de manera inconscient, els elements que formen part de la nostra identitat personal i col·lectiva. És a dir, més enllà dels diversos elements identificables que intervenen en una determinada acció individual o col·lectiva, aquesta existeix i mereix un nom en la mesura que es desenvolupa en un entorn integrat i assoleix una coherència en ella mateixa. Els diversos components del món físic es troben estretament lligats, i el mateix passa amb la societat i en la relació d'aquesta i el seu medi, de manera que en aquests contextos hi ha elements més importants que d'altres, hi ha relacions de fons, hi ha dinàmiques que són les que expliquen el funcionament del conjunt i que ens interessa observar.

Davant del caos que presenta la simple descripció dels elements presents en un territori o en una acció, necessitem jerarquitzar, establir lligams, anar a les causalitats de fons. Necessitem descobrir l'ens, la identitat. L'èxit d'un projecte o d'un pla, en definitiva, reposa sobre aquest exercici de descoberta i d'aprofundiment. La geologia, el clima, les plantes, els animals, les persones, les cases, els carrers, la literatura, els somnis personals d'un territori i la seva gent tenen moltes coses en comú i ens interessentotes per fer millores en les nostres activitats i per tenir, fins i tot, una vida personal més plena. Tot plegat comporta i requereix també, quan hi ha l'element humà entremig, una implicació personal i una relació emotiva.¹

Inevitablement, l'observació de la identitat ens acaba portant a veure allò que tenim en comú i allò que ens fa diferents, amb l'avinentesa que allò que ens fa diferents és precisament allò que ens permet

¹ No es tracta de l'espai viscut personal o del que donaria la suma d'aquests espais privats, sinó de la repercussió que té el territori en la percepció i vivència socials, tot tenint en compte que la territorialitat humana no es troba determinada com la de l'animal (J. R. GOLD, *An introduction to behavioural geography*, Oxford, Oxford University Press, 1980, p. 88-89).

tenir “identitat”. Aquesta diferència té un gran interès a l’hora d’explicar o vendre (per exemple, a través d’una marca turística) un territori a l’hora d’establir complicitats i lligams entre el seus habitants. Certament, no existeix un sentit únic de la diferència, i la identificació personal amb un territori no es queda només amb les diferències. Al contrari, en els darrers anys augmenta la multiplicitat de vivències i relacions que la població té en el seu entorn de referència. Sigui com sigui, la continuïtat social de territoris “rurals” com el Pla d’Urgell és encara important i justifica una relació intensa i una notable cohesió entre home i medi.²

Per altra part, la identitat d’un àmbit comarcal com el Pla d’Urgell no és una identitat política nacional, que se situa en un àmbit relativament abstracte i llunyà, sinó que és una identitat local que situa les persones davant d’un medi físic i social en el qual viuen quotidianament. En la mesura que el medi físic és diferent d’una localitat a una altra, d’una comarca a una altra, la societat que hi viu mostrarà també trets diferencials en la seva activitat i en l’adaptació al medi en general. La societat comarcal no té necessitat, doncs, de marcar la seva identitat a través de la diferència, sinó que la seva diferència ve donada de manera diríem natural.³

Caldria afegir que el medi físic varia lentament; però l’home ha modificat i ha establert una profunda interrelació amb el medi físic, de manera que la identitat d’un territori i la seva gent varien també amb el temps. L’àmbit de la comarca del Pla d’Urgell que avui coneixem constituïa una “identitat” poc diferenciada fa 100 o 150 anys. Possiblement d’aquí uns quants anys desaparegui o s’esvaeixi aquesta identitat; qui sap.

LES BASES IDENTITÀRIES DE LA CREACIÓ D’UNA NOVA COMARCA

Ara farà 25 anys, el març de 1987, presentàvem amb Romà Pujadas l’estudi *El Pla d’Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal* als alcaldes constituïts en la Mancomunitat de Municipis del Pla d’Urgell (I. Aldomà, R. Pujades, J. Farré 1987). Era el moment de fer valer la naturalesa comarcal de l’àmbit dels municipis agrupats en la Mancomunitat i l’estudi no feia altra cosa que argumentar la naturalesa del fet comarcal en el conjunt de la regió de Lleida o Ponent. Per això seguirem els mètodes d’anàlisi regional que ens introdueixen a la comprensió de la “regió geogràfica”, en aquest cas una comarca, des de les seves diferents perspectives.

1. Una unitat física i natural, que neix de les condicions fisiogràfiques ben diferenciades de plana, i unes condicions de sòls, climàtiques i de vegetació també particulars, tot i que aquestes singularitats no presentin uns límits molt estrictes.

2. Una homogeneïtat socioeconòmica notable que arrenca d’una agricultura de regadiu i un desenvolupament ramader molt semblants en tots els municipis. Darrere es troben les transformacions degudes al canal d’Urgell que afecten un territori molt més ampli.

3. La presència d’una ciutat central que capitalitza els fluxos dels encontorns. Mollerussa apareix efectivament com el motor del desenvolupament de la indústria i els serveis i actua d’aglutinadora de les poblacions dels encontorns amb la seva oferta de serveis privats i públics.

4. La presència d’alguns referents administratius de naturalesa comarcal. Tot i que l’espai comar-

² No entrarem a valorar la puresa, ni la intensitat, ni l’extensió del sentiment de pertinença i identitat comarcals. La mobilitat física de la població, la immigració i les xarxes virtuals, per esmentar les novetats més evidents, diversifiquen els identitaris individuals i transformen la relació de la persona amb el seu espai. Ha estat descrit en realitats menys transformades (J. OLIVA, L. A. CAMARERO, *Paisajes sociales y metáforas del lugar. Una exploración de la ruralidad itinerante en Navarra*, Pamplona, Universidad Pública de Navarra, 2002) i forma part de la relació intrínsecament diversa i variable de l’home amb l’espai (D. PROVANSAL (coord.), *Espacio y territorio. Miradas antropológicas*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2000).

³ L’observació té relació amb la de Yi Fu Tuan, que contraposa la dimensió dels estats moderns, massa grans i artificials com per a ser coneguts i percebuts com a unitat natural, a les dimensions d’un territori més reduït, abastable per a les capacitats sensorials de l’home com pot ser una comarca (Y.-F. TUAN, *Topofilia*, Barcelona, Melusina, 2007, p. 141).

cal pràcticament no tingués referents administratius i tot i que aquest fos precisament l'objecte de la reivindicació, alguns serveis públics havien utilitzat ja l'àmbit corresponent a la comarca reivindicada.

5. La identificació popular de la població del territori amb el fet comarcal, junt amb la voluntat política manifestada a través de diferents institucions i circumstàncies. Seria la constatació de la vigència de la regió com a espai viscut.⁴

6. Molt en relació amb la comarca popular, la vigència d'una comarca històrica. La pervivència i significat històric del nom *Urgell*, que s'origina al mig dels Pirineus, apareixia, en aquest sentit, com un element clau de la identificació comarcal, per bé que amb interferències amb espais veïns.

Tot plegat es completava, naturalment, amb la constatació que l'espai de referència constituïa per les característiques anteriors i per la seva magnitud física, humana i política un espai de naturalesa comarcal similar als de l'entorn i als de la resta de Catalunya. Per això i independentment dels límits comarcals, que podien variar en funció de l'encaix que es pretengués aconseguir políticament i que al final acabaren depenent de la decisió municipal, l'estudi conclouia favorablement amb la viabilitat d'una nova comarca amb el nom de *Pla d'Urgell*. El reconeixement arribaria des d'un punt de vista administratiu al cap de dos anys.

Amb la Llei 6/1987 de 4 d'abril sobre l'organització comarcal de Catalunya, que formava part del paquet de les quatre lleis d'Organització Territorial, es feien efectius els dissenys de l'Estatut d'Autonomia de 1979 i s'atorgava un poder administratiu a una escala territorial que fins aleshores n'havia mancat, la comarca.⁵ Gairebé al mateix temps que s'aprojava l'organització comarcal, des de Mollerussa i els municipis dels seus encontorns es plantejava la "nova" comarca del Pla d'Urgell que buscava fer-se un lloc en el nou mapa comarcal. Les propostes comarcals de Pau Vila, que s'havien reconegut el 1936 i s'arrossegaren fins al 1987, no

reconeixien els nous fets territorials suscitats a l'entorn dels nous regadius del canal d'Urgell. Diverses institucions i ajuntaments de la zona reclamaven, en conseqüència, el reconeixement d'una nova comarca, que arribaria l'any següent amb la Llei 5/1988. Aviat farà, doncs, vint-i-cinc anys que la comarca existeix com a nova figura administrativa i aquest lapse de temps ofereix una bona perspectiva per valorar el que representa aquesta figura institucional i la seva significació en relació a l'escala territorial que vol "organitzar".

EL SENTIT DE LA REIVINDICACIÓ COMARCALISTA

La reivindicació comarcalista ja no és necessària en el sentit que la institució comarcal del Pla d'Urgell manté una organització equiparable a la de qualsevol altra comarca, i el nivell de prestacions de l'organisme comarcal, és equiparable o superior al de qualsevol de les comarques existents. Això no pressuposa, en qualsevol cas, que les institucions i la societat que protagonitzaren fa uns anys la reivindicació comarcal no tinguin interès a dia d'avui a aprofundir en determinades propostes d'àmbit comarcal, com tampoc pressuposa que el Consell Comarcal pugui actuar també en aquest sentit.

Certament, en el seu origen, la reivindicació comarcal del Pla d'Urgell és una reivindicació marcadament política o administrativa, i en aquest sentit podria considerar-se un objectiu acomplert. Amb tot, les reivindicacions dels anys 1970 i 1980 presenten també algunes connotacions que van una mica més enllà.⁶ La documentació fins ara estudiada permet, en qualsevol cas, avançar unes hipòtesis sobre tres línies reivindicatives majors que han tingut un nivell desigual d'acompliment:

1. Una reivindicació de capitalitat que presenta un caràcter molt local i pretén obtenir els avantatges de determinades funcions administratives i de

⁴ Jesús Burgueño fa esment encara d'una comarca "ètnica" en el sentit que fou descrita per alguns autors del segle XIX i primeries del segle XX, la qual ha quedat superada per les noves realitats socials i teòriques (J. BURGUEÑO, *Història de la divisió comarcal*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 2003, p. 131-132).

⁵ Com és sabut, les comarques havien format part de la reivindicació del catalanisme històric des de les cèlebres bases de Manresa, però només havien tingut un període breu i accidentat de vigència pràctica en plena Guerra Civil, quan s'aprova la divisió comarcal el 1936.

⁶ Ens referim altre cop a la documentació analitzada a R. PUJADAS I I. ALDOMÀ (1987: 77-90), per bé que fóra necessària una anàlisi més de detall en el contingut i els documents.

centralitat. Hi ha una tradició mollerussenca amb personatges com Miquel Polo Silvestre, i institucions com l'Ajuntament o la delegació de la Cambra de Comerç, que reivindiquen una nova comarca, que trobarà fins i tot algun reconeixement en documents d'època franquista. En aquests àmbits es reivindica fonamentalment la capitalitat de Mollerussa en contraposició a d'altres ciutats veïnes.

2. Una reivindicació d'una territorialitat diferenciada que aspira a noves formes de relació i de promoció. La lògica d'agrupació dels moviments d'oposició al règim franquista origina una confluència o coordinació de persones de diferents poblacions que es mouen en l'òrbita de la comarca de referència. Serà el cas de les agrupacions de l'Assemblea de Catalunya, el Congrés de Cultura Catalana o la Unió de Pagesos, que vénen a reivindicar un nou àmbit de sociabilitat democràtica. *De facto* o a cops de manera explícita, es reivindica també un àmbit comarcal al qual s'atribueix el nom d'*Urgell*.⁷

3. Una reivindicació d'estricta coordinació administrativa per a resoldre noves demandes ciutadanes. Els ajuntaments que s'agruparen a finals de 1985 en l'òrbita de la Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell s'incardinaren en els moviments polítics anteriors, però enfoquen clarament la seva activitat cap a la resolució de temes pendents o de competència de les administracions locals. La Mancomunitat és la porta cap a la gestió en comú de serveis d'àmbit comarcal independentment de l'aprovació, mentre l'aprovació oficial de la comarca donarà una via per encarrilar administrativament aquestes aspiracions. Els municipis constituïts en Mancomunitat tingueren, en definitiva, un paper determinant en la reivindicació i aprovació final de la nova comarca l'any 1988.

LIMITACIONS INSTITUCIONALS A LA PROGRESSIÓ D'UNA CONSCIÈNCIA COMARCALISTA

La consolidació dels Consells Comarcals es farà en el sentit de desenvolupar les competències administratives que la llei feia possibles. Aquestes compe-

tències es refereixen fonamentalment a la prestació de serveis públics, gestió de residus urbans mancomunada, prestació de serveis socials, gestió del transport escolar, centralització de tràmits amb les administracions de la Generalitat... Tots ells signifiquen un salt qualitatiu en l'estat de benestar de la població, però es plantegen alguns dubtes sobre si signifiquen un salt en la presa de consciència comarcal de la població. Des d'aquest punt de vista apareixen diferents elements que limiten la projecció de la "comarca administrativa", alguns dels quals derivats de la seva mateixa naturalesa jurídica.

Els serveis de natura comarcal constitueixen un conjunt força esfilagarsat de prestacions que tenen una visibilitat reduïda per al ciutadà. A això s'afegeix el fet que alguns serveis es presten en instal·lacions municipals i no es diferencien des del punt de vista del receptor dels serveis pròpiament municipals.

En relació a aquesta prestació de serveis confluent amb la del municipi, la comarca presenta també una estructura organitzativa i de decisió que limita fortament la seva projecció política. La comarca no és un organisme de representació directa i queda presonera de la representació municipalista. Les eleccions que donen origen a la representació comarcal són municipals i no es produeix un debat polític sobre les prestacions de la comarca i sobre els "projectes" de comarca. Potser algun grup polític arribi a tenir un projecte de comarca, però no es debat, ni arriba al ciutadà.

Mentrestant determinats serveis substantius que s'ofereixen a escala molt similar a la comarca es presten des de l'ajuntament de la capital comarcal o amb el suport directe d'aquest: per exemple, l'escola de música, l'aula de teatre i altres equipaments i institucions culturals, la piscina coberta i altres equipaments esportius similars... L'encaix administratiu entre la comarca i el cap de comarca resulta sempre complex i dóna origen a una conflictivitat política també prou coneguda.

Naturalment, a totes les anteriors dificultats de tipus administratiu s'afegeixen els canvis profunds que s'han produït en les relacions econòmiques i humanes i en la seva base territorial. Els espais de

⁷ Aquest punt de vista de la reivindicació territorial ens aproxima a les formes de reivindicació més modernes que lliguen amb les que es produïren a la mateixa època des de l'Alt Pirineu i, en menor grau, les Terres de l'Ebre. Mostra també paral·lelismes amb les reivindicacions que s'estan produint a l'estat francès (I. ALDOMÀ, *La crisi de la Catalunya rural*, Lleida, Pagès editors, 1999, p. 344).

relació s'allargassen i cada cop es fa més difícil parlar d'uns determinats àmbits de relació i identificació.⁸

No és estrany, es pot afegir, que amb aquestes limitacions la institució comarcal hagi estat posada en qüestió des d'un punt de vista polític i que el nou Estatut de Catalunya de 2006 obrís el camí d'una revisió de l'organització territorial del país. De "La Generalitat de Catalunya estructurarà la seva organització territorial en municipis i comarques; també podrà crear demarcacions supracomarcales" de l'Estatut de 1979 (article 5.1) es passava a la definició "Els municipis, les vegueries, les comarques i els altres ens locals que les lleis determinin integren també el sistema institucional de la Generalitat, com a ens en els quals aquesta s'organitza territorialment" en l'Estatut de 2006 (article 2.3). Durant els governs de tripartit que van del 2003 al 2010 les comarques han perdut reconeixement polític en benefici de les vegueries, les quals seran impulsades *de facto* i s'acabaràn concretant en la Llei 30/2010 de vegueries. El temps i, sobretot, les finances públiques i el context legal estatal no han permès el desenvolupament de les vegueries, de manera que l'equilibri entre els poders supralocals queda per decidir.

CONTRIBUCIONS A LA DEFINICIÓ D'UNA IDENTITAT DEL COMARCAL EN ELS DOS DARRERS DECENNIS

Més enllà de les limitacions existents per la banda de la prestació de serveis que pertoquen institucionalment als Consells Comarcals, aquests han tingut l'oportunitat de desenvolupar alguns projectes específics que han incidit directament en la identitat del territori. Han estat bàsicament els vinculats a l'activitat econòmica, els quals s'han de plantejar les singularitats pròpies de l'activitat econòmica comarcal i/o han de fer alguna previsió en relació a aquesta activitat; però els projectes econòmics no han estat tampoc els únics. Val a dir que els projectes d'aquesta natura depenen molt de la iniciativa

de cada Consell i que els del Pla d'Urgell, potser per les mateixes característiques d'una comarca volguada, presenten un ventall interessant. En destacariem quatre.

La promoció turística comarcal feta des del Consell Comarcal i el Patronat de Turisme i incentivada des de l'administració de la Generalitat de Catalunya. El Pla d'Urgell parteix d'una oferta d'atractius i d'allotjaments molt reduïda, de manera que el sector turístic que tant contribueix a la creació d'imatges comarcals hi tindrà una incidència reduïda (R. Pujadas, I. Aldomà 1993: 350).

La confecció del programa Proder de desenvolupament rural l'any 2001, que havia de servir per orientar els ajuts de la Unió Europea a les petites empreses, fou motiu també d'una reflexió entorn als referents comarcals i el potencial de generació d'unes inèrcies econòmiques locals.⁹ El programa aprovat pel Consorci Proder de la comarca plantejava sota la bandera d'"aigua i mil fruits d'una agricultura saludable" el desenvolupament del turisme local, l'artesanía i els serveis basats sobre els recursos propis i diferenciats de la comarca, en particular els espais de l'aigua i els fruits poc explotats.

El desenvolupament de determinats projectes culturals o naturalístics, en particular l'Espai Cultural dels Canals d'Urgell, situat a la Casa Canal de Mollerussa, que s'inaugura el 2003, i la recuperació de l'Estany d'Ivars i Vila-sana, que comença a fer-se realitat el 2005, són possiblement els que han tingut un major ressò popular i projecció exterior.¹⁰ Els dos projectes incideixen directament en dos components "forts" de l'imaginari comarcal, tots dos relacionats amb l'aigua.

En la mateixa línia cultural, però en un àmbit més creatiu, no deixa de ser significativa en l'aportació a l'imaginari la celebració del premi de poesia Maria Mercè Marçal o el del premi Sol del Pla per a les escoles. En el primer cas es tracta de l'associació d'un personatge públic a un determinat territori, element que es troba aquí i allà també com un referent important de la identitat territorial.

⁸ Ens podem remetre als diferents autors citats per E. MENDIZABAL I RIERA a "L'organització territorial administrativa de Catalunya, un problema irresoluble", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 67-68 (2008), p. 87-109. El número esmentat de treballs recull diferents articles sobre les vegueries que documenten la reflexió següent.

⁹ El programa Proder incidia en els mateixos aspectes del desenvolupament local del programa Leader, però es trobava acotat per línies de subvenció en l'àmbit de l'artesanía, el turisme rural i la diversificació de les activitats agràries.

¹⁰ Toni Costa descriu amb detall la seqüència de la recuperació de l'Estany d'Ivars i Vila-sana a "Del somni de la recuperació a l'estany reexit", dins J. M. SOLÉ (dir.), *L'estany d'Ivars i Vila-sana*, Lleida, Pagès editors, 2007, p. 85-124.

Més enllà de les actuacions de l'administració, els referents i la identitat comarcals es desenvolupen a partir de les intervencions de les associacions i els particulars. Ràdio Ponent en el seu moment, l'Ateneu Popular del Pla d'Urgell, l'associació de dones, associacions esportives... contribueixen amb les seves activitats a soldar les identitats comarcals. També hi contribueix l'àmbit de relació natural de les empreses o la marca *Pla d'Urgell* que utilitzen múltiples negocis.

ELS REFERENTS DE LA IDENTITAT COMARCAL COM A BASE D'INTERVENCIÓ I ENDREÇA

L'acció dels particulars, les associacions o la mateixa administració comarcal afaïçona i dona força a la identitat comarcal. La seva acció no es planteja, però, com una intervenció general preparada i volguda sobre aquesta identitat. Les reflexions arribaran més aviat de la banda dels estudis específics de naturalesa econòmica o geogràfica que prenen com a àmbit de referència la mateixa comarca, les quals es pregunten sobre les seves característiques generals i les seves perspectives de futur. A finals dels anys 1970 un estudi de naturalesa més sociològica marca unes primeres pautes del que seria aquest tipus d'aproximació (R. Junyent *et alii*, 1982).¹¹ Al cap d'uns anys la col·lecció Catalunya Comarcal de Caixa Catalunya donaria peu a una basta monografia comarcal, que posa èmfasi en els aspectes econòmics, en particular el desenvolupament agroindustrial i les funcions terciàries de Mollerussa (R. Pujadas, I. Aldomà, 1993).

Amb motiu de la redacció del Pla Territorial Parcial de Ponent, instrument de planificació territorial pilotat per la Generalitat de Catalunya, s'elabora també una diagnosi que segueix els passos metodològics de la monografia comarcal precedent (I.

Aldomà, M. Guerrero, 2000). En la part final s'avançaven les propostes sobre activitat productiva, urbanisme i medi ambient que havien de servir per a la confecció del Pla Territorial Parcial de Ponent, que fou aprovat el 24 de juliol de 2007.¹² Es partia de la definició del "marc geoestratègic i condicionaments naturals", que venia a ser com la caracterització dels elements determinants de la realitat econòmica i social comarcal.

L'elaboració del Pla Director urbanístic del Pla d'Urgell a partir del 2008 marca una nova fita en el reconeixement comarcal i la reflexió de projectes. En aquest cas es tracta d'un instrument de planificació territorial transversal que queda circumscrit tèmicament des de l'administració urbanística de la Generalitat de Catalunya, però que permet i inclou, de fet, algunes intervencions més generals. L'octubre del 2010 es produeix l'aprovació inicial del Pla Director, que va cobrint les seves fases d'aprovació i que pot acabar convertint-se en una eina per al desenvolupament de projectes d'abast comarcal.¹³

En la mesura que el planejament urbanístic i territorial han de realitzar un esforç de definició de quina serà la societat d'un territori i les seves necessitats en un horitzó de vint o més anys, la seva confecció comporta (o hauria de tenir en compte) la reflexió en profunditat de les relacions entre home i territori que aboca indefectiblement al plantejament dels elements d'identitat de la societat en qüestió. En aquest sentit, el Pla Director urbanístic del Pla d'Urgell no és l'única eina "ordenadora" que incideix en la identitat comarcal. Hi ha plans d'ordenació municipals i altres figures de planejament que hi tenen coses a dir. Però el Pla Director és, pel seu caràcter de planificació transversal i el seu marc d'actuació comarcal, l'eina d'ordenació més interessant a dia d'avui.

Un salt qualitatiu important que s'opera en el Pla Director en matèria de reconeixement i aprofundiment de la identitat comarcal és la proposta de "Definir i establir la Xarxa patrimonial i de paisatge amb

¹¹ L'estudi de Rosa Junyent i col·laboradors descobreix des de l'òptica barcelonina un territori que es retroba com a "far west", on el sentit de pertinença col·lectiva es construeix sobre la vivència de "tierras de promisión en las que la riqueza era posible, a partir del esfuerzo y la audacia" (R. JUNYENT *et alii*, 1982: 181).

¹² El Pla Territorial Parcial no parteix pròpiament de la base comarcal, sinó que es basa en els "sistemes urbans", que vénen a ser unitats de planificació que a la pràctica tindran una incidència molt limitada. Vegeu *Pla territorial parcial de Ponent (Terres de Lleida)*, Barcelona, Secretaria de Planificació Territorial, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, juliol 2007 [en línia]. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/territori/>>

¹³ C. LLOP (dir.), *Pla director urbanístic del Pla d'Urgell*, Barcelona, Secretaria de Planificació Territorial, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, octubre 2010 [en línia]. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/ptop/>>

l'objectiu d'interpretar i contribuir a la investigació, preservació, conservació, difusió i comunicació del patrimoni historicoartístic i de la cultura tradicional i paisatgística del Pla d'Urgell" (*Pla Director. Memòria d'Ordenació*, 2003: 3). El Pla Director no té un contingut pròpiament paisatgístic ni avança en la participació pública en la formulació i defensa dels valors paisatgístics. Però ha estat acompanyat, tanmateix, d'un exercici de reflexió que representa un bon punt de partida per a una ordenació territorial més integrada a partir dels elements paisatgístics i culturals que en constitueixen la identitat i que fan possible la identificació i implicació dels diferents actors de la intervenció.

UNA SÍNTESI CONCEPTUAL DE LA IDENTITAT COMARCAL I LES SEVES EXPRESSIONS

El paisatge actual del Pla d'Urgell es llegeix, fonamentalment, com una representació gràfica del territori que se situa en un procés de transformació històrica i que té la seva raó de ser en l'acció continuada dels habitants de la comarca. La creació paisatgística col·lectiva expressa, doncs, la identitat pròpia de la comarca, i la seva lectura es converteix en una representació i un reconeixement de la pròpia identitat. Hi podem aprofundir a partir de l'anàlisi geogràfica territorial més clàssica o a partir de percepcions més gràfiques o artístiques, lectura de fotografies i imatges, impressions de viatge, interpretació de textos literaris...¹⁴

Entre les diverses fórmules d'expressió possibles hem fet un exercici d'aproximació a partir de la pa-

raula, dels conceptes i les relacions i imatges mentals que ens suggereixen. El punt de partida han estat els mateixos resultats de la darrera diagnosi territorial anteriorment comentada (I. Aldomà, M. Guerrero, 2000, vol. 3).¹⁵ La lectura conceptual parteix, doncs, d'un exercici en certa manera tècnic d'observació del territori i de la societat en el qual s'han destacat els elements físics determinants (forma, materials i clima), seguits pels elements determinants de la colonització humana (hàbitat, medi agrari, activitat i relació urbana). És així que es llegeix el Pla d'Urgell com a plana, eixut, argila, sèquia, poble, *Far West*, camí ral. De cadascun dels conceptes en deriven diferents idees i imatges i, al mateix temps, els set conceptes s'entrelliguen entre ells per constituir la base de la imatge del territori, del paisatge i, en el fons, els signes de la identitat comarcal.

D'acord amb la pròpia interrelació, convindria una lectura entrecruada dels diferents elements que deriven dels set signes d'identitat comarcal; però això complica l'autoidentificació. En lloc seu s'ha fet un desplegament de conceptes més relacionats amb cada signe, que ens remetent i lliguen amb les expressions del paisatge comarcal i la seva gent (quadre 1).

Tots els descriptors s'han contrastat i valorat en un mostreig senzill per remarcar-ne el valor col·lectiu i ens remetent a un panorama ric de la realitat.¹⁶ Els descriptors més ben valorats ens remetent a paraules que resulten sovint un quasi sinònim (sequera, fang, canal) del concepte amb el qual es defineix el "signe" fort de la identitat comarcal. La valoració dels descriptors associats presenta també a vegades un caràcter molt centrat en un d'ells (per plana, secla o poble), mentre per d'altres l'explicació és molt més polifònica (per eixut, argila o *Far West*).

¹⁴ No podem afirmar que l'exercici de descoberta paisatgística que es planteja tracti de fer visibles i desvetllar els elements constituïts de la identitat del territori, que haurien de ser una base fonamentalment de l'acció territorial, com diria Joan NOGUÉ a "La recerca del discurs territorial i de l'imaginari paisatgístic", dins C. LLOP, *Paisatges en transformació*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 2009, p. 59. Però per si de cas els actors socials tenien dificultats a llegir el paisatge, se'n proposà una valoració a partir d'una primera aproximació conceptual ja elaborada.

¹⁵ En les conclusions finals es defineixen uns trets essencials que vénen a explicar el conjunt de transformacions socials i econòmiques analitzades i els valors mediambientals, de manera que constitueixen uns referents determinants a l'hora d'establir l'horitzó futur de la comarca i les propostes de la seva "ordenació territorial". Els trets apuntats, que hi són definits amb major detall, eren: les condicions naturals d'una plana continental, la colonització històrica en petits assentaments agrupats, les transformacions dels regadius d'Urgell, els vincles regionals (Mollerussa) i la influència de la ciutat de Lleida, i la situació en el camí de Madrid a Barcelona. El seu contingut ha estat reordenat en els set conceptes apuntats.

¹⁶ S'aprofità les "Segones Jornades d'Estudis sobre el Pla d'Urgell" celebrades a Miralcamp el 26 de novembre del 2011 per a fer una enquesta entre els assistents, que representaven un públic relativament bon coneixedor de la comarca. Tots els conceptes analitzats podrien ser molts més dels exposats i dels que s'afegiren durant la breu enquesta. Però aquesta pretenia ser només una primera proposta d'aproximació a la identitat comarcal.

Destaca també la presència de conceptes que es fan fonedissos per la pèrdua de sentit en el temps (carrilet, tàpia, anguila...), mentre n'emergeixen de nous (biomassa, transgènics...). No hem parat d'asse-

nyalar que la identificació amb la comarca varia amb el temps i això es tradueix en l'entrada de nous conceptes i la sortida de conceptes vells i/o els canvis de significat, matèria que donaria per a un altre estudi.¹⁷

Quadre 1. Elements descriptors dels signes forts de la identitat comarcal valorats per ordre d'importància. (*)

Signes	Elements relacionats amb la puntuació obtinguda pels que són destacats en 5 o més casos.
Plana	Horitzó (19), recta (6), trajecte, infinit (7), posta (12), fita (5), tossal (9), trisella, nivell, clot .... S'afegeix boira.
Eixut	Sequera (11), crosta (5), alzina (8), timó (11), camamilla, olivera, ramat (9), llangardaix (6), set, suor (10), pou (5)... S'afegeix carrerada.
Argila	Fang (13), camí (8), toll, casa, tàpia (12), bòbila (7), teula (5), maó, espona (7), cavalló, blat, roselles, boles...
Secla	Canal (19), xop (7), gírgola (5), anguila, cranc, sabater, banqueta (6), cargol bover (8), canyes (8), panís (5), alfals...
Poble	Campanar (22), terme (14), font, bassa, molí, cementiri (6), metge, rector, mestre (6), jova, comunal, comparativa (6)... S'afegeix església, casal.
Far West	Reg (13), finca (10), fruita (12), càmeres (7), porcs, pixum, cabaler (5), tractor (10), feix de bitllets, transgènics... S'afegeix biomassa, immigració.
Camí ral	N-II (16), tren (6), estació, Mollerussa (10), fira (8), mercat (12), benzinera, sípia, parrillada, loteria, discoteca (6)... S'afegeix carrilet.

* A l'enquesta es demanava destacar els tres elements que es consideressin més destacats entre els descriptors dels signes d'identitat proporcionats en una llista adjunta. De les 35 enquestes recollides, 6 no responien dins els termes establerts i es deixaren de banda. Es mantenen volgutament algunes grafies poc correctes ortogràficament que deriven de l'expressió popular.

UNA VALORACIÓ DELS SIGNES FORTS DE LA IDENTITAT COMARCAL

La lectura dels elements d'identitat comarcal té, altrament, un motiu i un interès que cobreixen els camps més diversos. En definitiva, conèixer-se a un mateix i conèixer-se com a grup és el punt de partida per abordar qualsevol tipus de projecte personal i col·lectiu, tant per construir una casa com per crear o actualitzar una empresa. Per a les diverses intervencions d'ordenació territorial, que es caracteritzen per la diversitat dels temes i elements que han de tractar, ofereix l'oportunitat de clarificar i lligar els diferents elements i endegar una acció integrada

en la qual les persones se sentin també implicades.

Tot i que els signes forts de la identitat comarcal es troben molt interrelacionats i mereixen una valoració conjunta, s'ha efectuat també un petit exercici de valoració que relaciona cada concepte amb el seu major o menor relleu des dels diferents punts de vista d'observació del paisatge (o del conjunt de la realitat territorial) (quadre 2). Els resultats vénen a confirmar la relació lògica que uneix cada signe fort de la identitat amb una determinada percepció de la realitat comarcal. La sèquia i la iniciativa individualista (*Far West*) vinculada amb la producció. El poble i el Camí ral, com a bases de relació.¹⁸ L'eixut com a fet ecològic destacat. I així successivament.

¹⁷ Un primer perfil de les transformacions dels darrers cent vint-i-cinc anys el descobríem a través de l'anàlisi d'un esdeveniment tan simbòlic com la Fira de Sant Josep de Mollerussa (I. ALDOMÀ, 1997). Imatges gràfiques i documents històrics en general ajuden molt a entendre les transformacions i alhora els punts forts de la identitat comarcal.

¹⁸ L'expressió "Camí ral" és aproximadament un concepte conegut, però en desús, que ens remet al principal eix de comunicació de la comarca puntejat actualment per diferents infraestructures. En el plantejament del qüestionari i a l'hora d'explicar el sentit dels conceptes seleccionats per a definir els signes forts de la identitat comarcal, es destacà ja l'absència d'un concepte com *Mollerussa* que, indubtablement havia de formar part de la llista, però que per la seva col·lisió amb el concepte central de *Pla d'Urgell*, es deixà de banda en la valoració.

Segui com sigui, els diferents signes d'identitat mereixen també unes valoracions diferents i contrastades segons els respectius punts de vista. Destaquen, però, la plana i el poble com a referents col·lectius, la primera des d'un punt de vis-

ta més d'imaginari i el segon des de l'observació més social. Significa, d'alguna manera, la constatació del pes determinant que juga encara el poble, la comunitat rural, com a element de relació i socialització.

Quadre 2. Valoració dels signes forts de la identitat comarcal des de diferents punts de vista.(*)

	Plana	Eixut	Argila	Secla	Poble	Far West	Camí Ral
Valor productiu	11	5	5	19	11	18	12
Valor d'ús social	8	4	4	7	16	6	17
Valor històric	10	8	8	10	17	5	12
Valor ecològic	10	18	13	15	4	6	1
Valor estètic	17	3	6	6	15	3	4
Valor espiritual	18	6	5	3	16	6	5
Valor identitari	17	4	2	13	11	11	12
Suma de valors	91	48	43	73	90	55	63

(*) Es demanava marcar amb una 'X' els tres signes que es considerés que representen millor el valor apuntat. De les 35 enquestes recollides, una no responia en els termes establerts i es descartà.

BIBLIOGRAFIA

ALDOMÀ, I., PUJADAS, R., FARRÉ, J., *El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal*, Lleida, Virgili i Pagès, 1987.

ALDOMÀ, I., *Fira de Sant Josep, 125 anys. Una mostra de les transformacions del camp*, Lleida, Pagès editors, 1997.

ALDOMÀ, I., GUERRERO, M., *El Pla d'Urgell. Alternatives de desenvolupament econòmic i social i ordenació del territori*, mecanografiat, 3 volums, Barcelona, Generalitat de Catalunya, DPTOP, Programa per al planejament territorial, febrer 2000.

ALDOMÀ, I., PROGRAMA PRODER PLA D'URGELL, *Diagnosi comarcal, estratègies de desenvolupament local i directrius*, mecanografiat, 2 volums, Mollerussa, Consell Comarcal del Pla d'Urgell, juny 2001.

JUNYENT, R., SUBIRATS, M., BENELBAS, L., VILLARES, M. et alii., "La plana d'Urgell. Estudio de las actividades productivas y las formas de vida", *Reconeixement Territorial de Catalunya*, vol. 18, Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., 1982.

MORELL, R., MAUREL, X., ALDOMÀ, I., "L'economia del Segrià. Desenvolupament agrícola i desequilibris sectorials", *Col·lecció Catalunya Comarcal*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980.

PUJADAS, R., ALDOMÀ, I., "El Pla d'Urgell. Dinamisme agroalimentari i diversificació industrial i terciària", *Col·lecció Catalunya Comarcal*, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1993.